

RAAD VOOR DIERENAANGELEGENHEDEN

VERSLAG VAN DE DERDE VAARKAMPLEZING OP 18 JANUARI 2018
'DIEREN ALS VOEDSEL: WHO CARES?'

Doel en activiteiten van de Raad

De Raad voor Dierenaangelegenheden (RDA) is een onafhankelijke raad van deskundigen die de minister van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit gevraagd en op eigen initiatief adviseert over multidisciplinaire vraagstukken op het gebied van dierenwelzijn inclusief diergezondheid. De RDA bestaat op dit moment uit circa vijfendertig leden met zeer uiteenlopende achtergrond en deskundigheid, die er op persoonlijke titel en zonder last of ruggenspraak zitting in hebben.

De Raad voor Dierenaangelegenheden behandelt vraagstukken over de volle breedte van het dierbeleid: over gehouden en niet-gehouden, dus 'in het wild levende' dieren, over hobbydieren, over gezelschapsdieren, en over productie- en proefdieren.

De Raad legt het resultaat van zijn besprekingen neer in een zogenaamde *zienswijze*. Die geeft een overzicht van wetenschappelijke en maatschappelijke achtergronden van een vraagstuk, en adviseert over beleidsrichtingen en oplossingsrichtingen voor dilemma's. Consensus is niet noodzakelijk: een zienswijze van de Raad kan minderheidsstandpunten bevatten.

Woord Vooraf

De Vaarkamplezing is een gezamenlijke productie van de Raad voor Dierenaangelegenheden (RDA) en de Faculteit Diergeneeskunde van de Universiteit Utrecht op verzoek van de minister van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit. Het is een regelmatig terugkerende lezing, die op initiatief van de Tweede Kamer werd ingesteld als herinnering aan de in 2011 overleden prof. Henk Vaarkamp, hoogleraar Veterinaire Apotheek en voormalig voorzitter van de RDA. Het onderwerp is altijd van belang voor het welzijn en de gezondheid van dieren in Nederland.

Bij deze derde Vaarkamplezing, gehouden op 18 januari 2018, kwam een drietal sprekers aan het woord die ieder vanuit eigen deskundigheid licht wierpen op de belangrijkste dilemma's bij het produceren van dieren als voedsel – een thema dat de laatste jaren sterk in de belangstelling staat.

Met de wetenschappelijke invalshoek van WUR-voorzitter Louise Fresco, het veterinaire perspectief van hoogleraar Arjan Stegeman en de mediablik van Yvon Jaspers werd een zo compleet mogelijk beeld beoogd van het spectrum van overwegingen dat bij dit thema een rol speelt.

Of dat is gelukt, kan de lezer beoordelen aan de hand van dit journalistieke verslag van de lezing. We hopen dat het de herinnering levendig houdt voor degenen die erbij waren, en dat het een informatieve inhaalslag biedt aan degenen die er niet bij waren of konden zijn.

Onze dank gaat uit naar iedereen die heeft bijgedragen aan het succes van deze derde Vaarkamplezing.

Wouter Dhert
Decaan faculteit Diergeneeskunde

Marc Schakenraad
Secretaris Raad voor Dierenaangelegenheden

RAAD VOOR DIERENAANGELEGENHEDEN

VERSLAG VAN DE DERDE VAARKAMPLEZING OP 18 JANUARI 2018
'DIEREN ALS VOEDSEL: WHO CARES?'

Universiteit Utrecht

RAAD VOOR DIERENAANGELEGENHEDEN

Dieren als voedsel centraal in vierde Vaarkampering Naar veeteelt en diergeneeskunde 3.0, met oog voor het leven van de boer

Drie sprekers had de organisatie van de Vaarkampering uitgenodigd om op donderdag 18 januari reliëf te geven aan het thema ‘Dieren als voedsel: who cares?’. Dat leidde in de aula van de Universiteit Utrecht tot een mooi dekend beeld van de verschillende dimensies waaruit een goed beeld van het onderwerp zou moeten bestaan: van eiwittransitie via transparantie in de keten naar het gesprek met de boer.

Decaan Wouter Dhert trapt af

Louise Fresco, bestuursvoorzitter van Wageningen UR, bezag de rol van dieren als eiwitleveranciers vanuit zowel een mondiaal als een wijd historisch perspectief. Arjan Stegeman, hoogleraar Gezondheidszorg van landbouwhuisdieren aan de Utrechtse faculteit Diergeneeskunde, keek in het bijzonder naar de ontwikkelingen binnen het biotoop van de dierenarts, op deze middag met name de veehouderij in ons eigen land. En televisiepresentatrice Yvon Jaspers, die veel mensen kennen van haar programma Boer Zoekt Vrouw, nam het microniveau voor haar rekening door aandacht te vragen voor het leven, de drijfveren en afwegingen van de boer op zijn bedrijf.

Een prisma van invalshoeken

Op die januariochtend was er een zware storm over Nederland gegaan, met verkeerswaarschuwingen en een stilgelegd spoorwegennet als gevolg: geen ideale omstandigheden voor een lezing met nationaal referentiekader. De organisatoren, Faculteit Diergeneeskunde en Raad voor Dierenaangelegenheden, hadden echter in de loop van de ochtend besloten dat het programma gehandhaafd bleef omdat de storm in kracht zou afnemen. Maar de spoorwegen trokken een andere conclusie. Treinen reden vrijwel niet en daarom was het bijzonder dat de Utrechtse Aula toch op enkele rijen na gevuld was. Degenen die waren gekomen, soms met een nat pak, konden tevreden zijn. Hun werd onder leiding van de juist aangetreden voorzitter van de Raad Jan Staman een

fraai prisma gepresenteerd van invalshoeken die allemaal een plek verdienen als er afwegingen worden gemaakt over boerderijdieren, hun rol in de voedselvoorziening en hun gezondheid en welzijn.

‘Veeteelt 3.0 moet echt anders’

Fresco was uitgesproken in haar overtuiging van de noodzaak om te veranderen. We hebben veeteelt 1.0 en veeteelt 2.0 gehad, betoogde ze, en nu is het tijd voor veeteelt 3.0. ‘Ik ga niet zeggen dat we op een tweesprong staan want dat zou betekenen dat we nog twee kanten op kunnen,’ zo beschreef ze de urgentie. Met het eerste stadium bedoelde ze de periode tot aan de eerste helft van de twintigste eeuw, waarin dieren op de boerderij werden gehouden voor verschillende doeleinden, waaronder trekkracht – ‘zelfs al voor de introductie van de landbouw’ – de productie van mest en die van voedsel. De tweede periode is die waarin de veehouderij met kunstmest en mechanisatie in de greep kwam van een onafgebroken streven naar meer efficiency: ‘Meer vlees, meer melk, meer eieren per dier en per oppervlakte-eenheid, dat was de teneur tot op vandaag eigenlijk’. Met dat streven was

Minister Schouten: denk aan gelijk speelveld binnen EU

Minister Carola Schouten van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit gaf met een videoboodschap *acte de présence* op de Vaarkamlezing. Dat moest zo, want ze verbleef in het buitenland, ‘overigens ook voor het voedsel dat dieren leveren’. Schouten feliciteerde de Raad voor Dierenaangelegenheden met zijn 25-jarig bestaan en de nieuwe voorzitter, Jan Staman, met zijn aantreden. Ze zei uit te kijken naar de adviezen van de Raad.

Met onze dieren moeten we als goede rentmeesters omgaan, volgens de minister, en daarom moeten we alle betrokken partijen verbinden: ‘Als verschillende mensen elkaar weten te vinden en kennen, blijven we tegenstellingen een stapje voor en overbruggen we de hardnekkigste dilemma’s.’

Internationaal kan er veel gebeuren voor dierenwelzijn, aldus Schouten, en dat moet ook want voor Nederland is het belangrijk dat we een gelijk speelveld houden binnen de Europese Unie.

overigens niks mis, benadrukte de Wageningse: 'Dat was en is heel goed. De druk op het land is daardoor afgenomen.' Een aantal andere overwegingen maakt het in haar ogen echter onvermijdelijk dat we het in de derde periode, die nu voor de deur staat, anders gaan doen. 'Veeteelt 3.0 moet echt op een andere leest worden geschoeid,' waarbij Nederland als vooroplopend land van nature de taak heeft om aan te geven hoe het verder moet.

In het teken van eiwittransitie en circulariteit

Fresco noemde dierenwelzijn en milieu in de breedste zin als overwegingen. 'Maar je hebt daarnaast ok het

ruimere probleem van zoönosen, en voedselveiligheid bijvoorbeeld. Ook weten we inmiddels dat er een verband is tussen roodvlees en kanker. Het is een gevoelig product en mensen worden wantrouwig ten opzichte van vlees. Ze krijgen onlustgevoelens over die veehouderij en zeggen: weg ermee!' Daar kunnen we niet voor weglopen, vindt de bestuursvoorzitter die spreekt van een groeiend gevoel dat we minder vlees moeten eten. Maar vergis je niet: 'De vraag uit ontwikkelingslanden blijft voorlopig toenemen, en dat we meer migratie gaan krijgen betekent ook dat de vraag naar vlees voorlopig ook in ons land nog wel omhoog zal gaan.'

Louise Fresco

De noodzaak van een veeteelt 3.0 wordt er niet minder om. Die veehouderij-nieuwe-stijl zal in het teken staan van de eiwittransitie en van circulariteit, aldus Fresco. ‘Ieder mens heeft eiwitten nodig, maar die kunnen wel uit verschillende bron komen.’ De verhouding tussen dierlijke en plantaardige eiwitten gaat schuiven, denkt de baas van de Wageningse universiteit waar al een aantal jaren onderzoek wordt gedaan naar insecten als bron van eiwitten. ‘Als menselijk voedsel, dat zal zo snel niet gaan maar als voedsel voor dieren is het wat anders. En: we hebben nieuwe eiwitbronnen zoals algen en eencelligen.’ Circulariteit wordt een heersend criterium in veeteelt 3.0, volgens Fresco, en dat zal een grote invloed hebben op de manier waarop we met dieren omgaan. ‘Dieren kunnen een belangrijke rol spelen bij het verwerken van gewasresten.’

De samenleving meenemen

Zoals we van Fresco gewend zijn attendeerde ze haar gehoor hier en daar ook op een ongemakkelijke waarheid, bijvoorbeeld de moeilijke verenigbaarheid van het streven naar vrij rondlopende dieren in het landschap met het voorkómen van grootschalige dierziekten. ‘Er zit iets fundamenteel tegenstrijdigs tussen wat we graag willen, en wat de wetenschap zegt dat de beste vorm is. Dat is een grote vraag voor de toekomst.’ Kiezen om met volle energie de transitie naar veeteelt 3.0 te maken kunnen we niet volgens Fresco, want dat móét gewoon. Maar binnen de grenzen van die keus moeten er nog veel afwegingen worden gemaakt en dat moeten we samen doen. ‘We moeten met z’n allen bepalen wat we willen, hoeveel dierlijke productie we willen, wat we en wat niet kan, en welke ruimte er is voor experimenten. En daarbij moeten we de samenleving meenemen, zodat we niet de fout maken waardoor we destijds met lege handen stonden toen het vervoeren van dierlijk afval aan koeien leidde

tot BSE en de ziekte van Creutzfeldt-Jacob. We hadden niks uitgelegd en ons niet voorbereid op de gevolgen.’ Naar aanleiding van een vraag uit de zaal wilde de WUR-voorzitter nog wel een gooi doen naar het eiwitpatroon dat ‘uiteindelijk’ bereikt zou moeten worden: meer dan de helft van de eiwitten zou plantaardig moeten zijn, aangevuld met dierlijk, waarbij een kwart van vis komt.’ ‘Laten we samenwerken aan een nieuwe manier van veehouderij met respect voor tradities, maar ook met inzet van de nieuwste technieken,’ besloot Fresco, die er vertrouwen in had ‘dat Nederland een voorbeeld kan zijn in de wereld voor de manier waarop we in de toekomst met de productie van eiwitten om moeten gaan.’

Dierenarts schrijft nu bedrijfsgezondheidsplan

Bekeek Louise Fresco dierenwelzijn vooral als een maatschappelijke waarde van groeiend belang – voor Arjan Stegeman is het meer een integraal deel van het dagelijkse werkterrein. De naamgever van deze lezing, professor Vaarkamp, was behalve hoogleraar en voorzitter van de RDA toch in de eerste plaats dierenarts, herinnerde hij zijn publiek en schakelde direct naar de rol van de dierenarts in Nederland. De veehouder is primair verantwoordelijk voor de zorg voor dieren, maar de dierenarts is bij uitstek verantwoordelijk voor de afweging van factoren en belangen die een daarbij rol spelen. Daarbij gaat het over dier, veehouder en steeds meer: de samenleving. Zijn positie is echter in de loop van de jaren behoorlijk veranderd, schetste Stegeman en daarbij bediende hij zich van dezelfde softwarehiërarchie als voor hem Fresco had gedaan.

Dierenarts 1.0 was een autoriteit. Die reed visites en hield vervolgens gezelschapsdierenspreekuur. ‘De boer ging klakkeloos uit van wat de dierenarts zei. Melkveebedrijven waren klein, maar groot in aantal, en echt grote pluimveebedrijven zoals we die nu kennen kwamen in de tijd

van deze dierenarts niet voor. Dierenarts 2.0 heeft zich de laatste decennia ontwikkeld en is veel meer dan zijn voorganger bezig met het voorkómen van ziektes,' vervolgde Stegeman. Hij komt wel op bedrijven, maar dat is van te voren gepland en het hangt er niet af of er een dier ziek is. 'In plaats van een koe te behandelen tegen uierontsteking, schrijft de dierenarts nu een behandelplan of een bedrijfsgezondheidsplan.'

Afhankelijkheidsverhouding is omgedraaid

Ook de positie van de veehouder is veranderd. 'Dat zijn ondernemers geworden. Die beschouwen de dierenarts niet meer als autoriteit maar als een van de dienstverleners met wie ze op hun bedrijf te maken hebben. Ze gaan niet meer automatisch naar de lokale practicus maar ze vragen offertes om uit verschillende aanbieders een keus te maken.' Dat alles heeft er voor gezorgd dat de positie van de dierenarts onder druk is komen te staan. De afhankelijkheidsverhouding met de veehouder is omgedraaid: laatstgenoemde bepaalt met wie hij zaken doet en wat hij wil betalen. Daarnaast is het voor de dierenarts lastig geworden om declarabele uren te maken, waardoor de apotheek belangrijker is geworden voor het inkomen van de dierenarts, wat in elk geval niet heeft geholpen bij het intomen van het antibioticagebruik: 'Ook veehouders wilden graag dieren preventief behandelen met antibiotica; dat is goedkoper dan behandelen als ze eenmaal ziek zijn'. En tenslotte heeft het groeiend aantal verplichte klinische inspecties niet steeds bijgedragen aan 'de uitstraling van de beroepsgroep,' aldus Stegeman. 'Niet iedereen voerde dat even efficiënt uit; we maken beter regels dan dat we ze uitvoeren.'

Symbool voor het groeiend belang van preventie in de veterinaire zorg en voor het maatschappelijk belang bij de bescherming van diergezondheid en dierenwelzijn is de opkomst van kwaliteitssystemen – die overigens

ook werden bepleit door een advies van de Raad voor Dierenaangelegenheden uit 2009. Afnemers stellen dan in hun leveringsvoorwaarden dat ze alleen leveranciers met een kwaliteitskeurmerk aanvaarden. Uiteraard konden ook de dierenartsen zelf aan zo'n kwaliteitssysteem niet ontkomen. Dat kreeg dan ook vorm door de oprichting van de stichting Geborgde Dierenarts in 2011, die een voorname rol kon spelen bij het terugdringen van antibioticagebruik in de veehouderij.

Naar een connected veehouderij

In het functioneren van de dierenarts van de toekomst zullen kwaliteitssystemen en het voorkómen van ziektes een nog belangrijker rol spelen dan tot nu toe, betoogde Stegeman. Het grote verschil zal hem bij dierenarts 3.0 echter zitten in het beter en grootschaliger gebruik van data, big data dus, en het vermogen van veehouder en dierenarts om zich naar de samenleving toe te laten zien. In een *connected* veehouderij zullen welzijn diergezondheid en volksgezondheid intensiever en beter kunnen worden gemonitord met behulp van bijvoorbeeld sensoren – iets waarop Fresco ook al had gehint – en het grootschaliger uitwisselen van data. Stegeman voorzag nog wel enig scepticisme onder dierenartsen, 'maar dat zien we bij de kwaliteitssystemen ook'. Regels beperken de professionele vrijheid, legde hij uit, en daar hebben mensen soms moeite mee. 'Maar we moeten er echt in mee!' Een groot deel van de veehouderij en diergeneeskunde speelt zich buiten het zicht van de samenleving af, waardoor gezondheids- en welzijnskwesaties als enige het nieuws halen.

'Transparantie is het enige goede antwoord'

Transparantie is daarop het enige goede antwoord, besloot hij. 'De dierenarts moet naast kennis van gezondheidsaspecten ook een steeds beter begrip hebben van de omgang

Arjan Stegeman

met data. Gecombineerd met goede communicatieskills kan deze dierenarts 3.0 in de nabije toekomst een belangrijke rol spelen voor veehouderij en samenleving'. In dat laatste kader zag de spreker een voordeel in het enorm gegroeide aantal vrouwelijke veeartsenijstudenten, zo bleek uit zijn beantwoording van een vraag uit de zaal. 'Ik denk dat die dat heel goed gaan kunnen.' Een andere vraag, gesteld door RDA-lid en collega-hoogleraar Leo Den Hartog, leek te zijn toegesneden op de gelijktijdige

aanwezigheid van Stegeman en de Wageningse bestuursvoorzitter Fresco, die zich overigens niet in de beantwoording mengde: zou er ook een rol kunnen zijn voor Wageningse afgestudeerden in de dierenartsenpraktijk? Stegeman liet zich positief uit over de onderlinge verhouding en herinnerde aan de discussie over een interfaculteit aan het begin van het millennium. 'Die is toen niet doorgegaan. Maar nu zitten er andere bestuurders dus wellicht kan het nog eens geprobeerd worden.'

‘We luisteren pas naar boeren als er een voedselschandaal is’

Aan televisiepresentatrice Yvon Jaspers was tenslotte de taak toegedacht om de rol van de media te belichten rond het thema van de dag. Zij gaf daar een verfrissende en geheel eigen interpretatie aan die de toehoorders in een paar tellen naar de omgeving van het boeren erf trok. ‘Dé media bestaan helemaal niet!’ begon ze, doelend op de grote verscheidenheid binnen die categorie. ‘Ik kan alleen maar over mezelf praten op basis van heel veel voorbeeldjes die ik in ons programma ben tegengekomen.’ De zichtbaarheid voor de samenleving waarover Stegeman vlak voor haar had gesproken, bleken eigenlijk een centraal thema in de beschouwing van Jaspers: ‘Mijn

missie is om de boeren een platform te geven,’ zei ze. ‘We vinden allemaal iets van ons eten en onze boeren maar we weten er geen bal van. We gaan pas naar ze luisteren als er een voedselschandaal is.’

Het programma Boer zoekt Vrouw, waar Jaspers het onomstreden gezicht van is, heeft in de loop van de jaren heel veel kijkers bereikt; van zo’n twee miljoen in 2004, het eerste jaar, via 5,2 miljoen naar nu nog altijd 3 miljoen. ‘We hebben in het begin heel veel kritiek gekregen,’ weet de presentatrice nog, ‘uit alle hoeken, ook de vakbladen. Maar uiteindelijk hebben we wel heel veel soorten bedrijven kunnen laten zien aan al die mensen, zodat die een beeld kregen: hoe ziet het boerenleven er nu eigenlijk uit?’

Yvon Jaspers

Met de boer in gesprek

Bijvangst, noemde ze dat, omdat het programma nu eenmaal draait om het zoeken naar een partner voor de boer. Maar voor Jaspers, die goede herinneringen koestert aan de tijd dat ze als kind het boerenbedrijf van haar grootouders bezocht, bleek het een belangrijke drijfveer: 'Op het moment dat je met een boer in gesprek gaat groeit het begrip!'

Ze kon de voorbeelden uit haar mouw schudden. Van een kandidate bijvoorbeeld die, tot in haar tenen organisch en veganistisch, op bezoek bij een Canadese boer met minder dan de gemiddelde Nederlandse welzijnsscrupules, uiteindelijk blij was dat ze wist dat de dieren toch een goed leven hebben gehad. Of van een boer die een varkenshouderij wilde beginnen in een vervallen gebouw in Roemenië, dat volgens Jaspers meer aan een concentratiekamp deed denken dan aan een varkensstal. Dat leidde tot verontwaardigde reacties van de kijkers, maar 'naarmate de mensen hem beter leerden kennen ging het negatieve beeld van de levensomstandigheden van de varkens naar de achtergrond.'

Jaspers heeft nog meer ambities. Ze werkt aan een nieuw format, geïnspireerd op het Engelse programma Countryfile dat wekelijks zes miljoen kijkers trekt, 'over wat er nou echt gebeurt op zo'n boerderij'. Er is geld voor vier afleveringen maar ze hoopt er iets langdurigers van te maken. Altijd in contact met de boeren. En dat laatste is het probleem niet, antwoordt ze op een vraag uit de zaal: 'Die willen zo graag vertellen!' Hoe kleiner de afstand tot de boer, des te minder hard het oordeel over het welzijn van de dieren op zijn boerderij, leek de boodschap van de televisiepersoonlijkheid. En daarmee presenteerde ze haar eigen mediavariant op de transparantie die de twee sprekers voor haar onmisbaar hadden genoemd voor veteelt en diergeneeskunde 3.0.

Martijn de Groot

2018, Raad voor Dierenaangelegenheden, Den Haag

© Sommige rechten zijn voorbehouden / Some rights reserved
Voor deze uitgave zijn gebruiksrechten van toepassing
zoals vastgelegd in de Creative Commons licentie
Naamsvermelding 3.0 Nederland. Voor de volledige tekst van
deze licentie zie <http://www.creativecommons.org/licenses/by/3.0/nl/>

Ontwerp:

Ellen Bouma, www.ellenbouma.nl

Tekst:

Martijn de Groot

Productie:

Martijn de Groot, www.martijndegroot.com

Opmaak en drukwerk:

Xerox/OBT, Den Haag

www.rda.nl

Raad voor Dierenaangelegenheden

Bezuidenhoutseweg 73

2594 AC Den Haag

Bij de productie van deze samenvatting is gebruik gemaakt van papier dat het keurmerk Forest Stewardship Council® (FSC®) draagt. Bij dit papier is het zeker dat de productie niet tot bosvernietiging heeft geleid. Ook is het papier 100% chloorvrij gebleekt en 100% gerecycled.